

ЗИНАІДА АСТАПОВІЧ-БАЧАРОВА

Зинаида Астапович-Бочарова
Zinaida Astapovich-Bacharova



Славутыя мастакі з Беларусі
Знаменитые художники из Беларуси
Famous artists from Belarus

ЗІНАІДА АСТАПОВІЧ-БАЧАРОВА

Зинаида Астапович-Бочарова
Zinaida Astapovich-Bacharova



Мінск
«Беларусь»
2023

УДК [75(476)(092)+929Астаповіч-Бачарова](084.12)

ББК 85.143(4Беи)я6

3-63

Серыя заснавана ў 2012 годзе

Аўтар ідэі і каардынатар праекта *У. І. Пракапцоў* —
кандыдат мастацтвазнаўства, заслужаны дзеяч мастацтваў Рэспублікі Беларусь

Аўтар тэксту і складальнік *Н. М. Усава*

На вокладцы: Зінаіда Астаповіч-Бачарова. Дзяўчына за чытаннем. 1915.
Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь

Выказваем шчырую ўдзячнасць за прадастаўленне здымкаў
для гэтага выдання дырэктару Віцебскага абласнога краязнаўчага музея
Таццяне Старынскай і ўнучцы мастачкі Зінаіды Астаповіч-Бачаровай —
дацэнту БДУ, кандыдату гістарычных навук Алене Смірновай,
а таксама фатографу Дзмітрыю Казлову

ISBN 978-985-01-1691-8

© Усава Н. М., тэкст, складанне, 2023

© Афармленне. УП «Выдавецтва «Беларусь», 2023

З

інаіда Астаповіч-Бачарова¹ (1898—1993), сястра выдатнага беларускага графіка Аркадзя Астаповіча, які загінуў у першы год Вялікай Айчыннай вайны, — прыклад рэдкага сёння феномена «невядомых мастакоў XX стагоддзя», дакладней, тых, «якія пажадалі застацца невядомымі».

Першая выстава мастачкі і яе брата адбылася ў Мінску ў 1989 годзе, калі ёй быў 91 год². Сумесная экспазіцыя твораў брата і сястры ў Мінску і Віцебску ў 1989—1990 гадах, яе пасмяротная выстаўка 1993 года ў Віцебску і да 100-годдзя ў 1998 годдзе пацвердзілі, што па таленце Зінаіда Астаповіч не саступала Аркадзю.

У гэтым альбоме — толькі частка вялізнай спадчыны Зінаіды Астаповіч-Бачаровай (захавалася больш за 600 твораў жывапісу, графікі, ілюстрацый), найбольш характэрная для яе 70-гадовага творчага шляху. Работы мастачкі знаходзяцца ў Нацыянальным мастацкім музеі Рэспублікі Беларусь (больш за 50 твораў), Віцебскім абласным краязнаўчым музеі,

¹ Калі мастачка выйшла замуж, то перайшла на прозвішча мужа — Бачарова, аднак у сваёй творчасці яна засталася Астаповіч і да канца жыцця свае творы падпісвала ім (ці ініцыяламі — З. А.). Каб пазбегнуць блытаніны з творчасцю яе брата графіка Аркадзя Астаповіча, складальнікі каталога 1996 года прынялі рашэнне называць яе падвойным прозвішчам Астаповіч-Бачарова.

Гл.: Аркадзь Антонавіч Астаповіч (1896—1941). Зінаіда Антонаўна Астаповіч-Бачарова (1898—1993): да стагоддзя з дня нараджэння: каталог выстаўкі. Мінск, 1996.

² Усава Н. Аркадзь і Зінаіда // Беларусь. 1989. № 12. С. 22—23; Яе ж. Першая выстаўка — на 91 годзе // Віцебскі рабочы. 1990. 12 студзеня. С. 4; Аркадзь Антонавіч Астаповіч (1896—1941). Зінаіда Антонаўна Астаповіч-Бачарова (1898—1993): да стагоддзя з дня нараджэння: каталог выстаўкі. Мінск, 1996.

Музеі-сядзібе М. К. Рэрых (в. Извара Воласаўскага раёна Ленінградскай вобласці, Расія), прыватных зборах за мяжой, большая ж частка — у яе ўнукаў у Мінску і Віцебску, ва ўнучатага пляменніка — у Маскве.

Зінаіда Антонаўна Астаповіч нарадзілася ў Мінску 10 (23) верасня 1898 года ў шматдзетнай сям’і выкладчыка гарадскога вучылішча Антона Антонавіча Астаповіча, ураджэнца вёскі Навасёлкі Ігуменскага павета Мінскай губерні. Ужо ў дзяцінстве брат і сястра пачалі маляваць, спачатку капіруючы рэпрадукцыі карцін з часопісаў, потым ствараючы накіды з натуры. Бацькі, людзі творчыя (бацька ў вольны час кіраваў хорам, маці была хатняй гаспадыняй-рукадзельніцай), падтрымлівалі захапленне дзяцей.

Зінаіда заўсёды заставалася ў цені вядомага брата, даследчыкі непазбежна параўноўвалі яе творы з творчасцю Аркадзя Астаповіча³. І гэта натуральна: амаль аднагодкі, яны разам раслі ў Мінску і Рэчыцы, дзе настаўнікаў іх бацька, вучыліся ў адных і тых жа настаўнікаў малюнка ў гімназіях у Гродне, затым у 1914 годзе пасля смерці бацькі, інспектара Гродзенскага гарадскога вучылішча, і пераезду ў Петраград — у рысавальнай школе Імператарскага таварыства заахвочвання мастацтваў, якой кіраваў тады М. К. Рэрых.

Пазней Зінаіда Антонаўна любіла падкрэсліваць, што, у адрозненне ад брата, яна была прынята ў 1915 годзе адразу ў натурны IV клас, дзе малявалі жывую натуру, абыходзячы галаўны, дзе пачыналі з гіпсоў. У школу прымалі без іспытаў, на падставе прадстаўленых малюнкаў. Яе выкладчыкамі былі неакласіцысты з трывалай акадэмічнай рэпутацыяй В. М. Навумаў і А. Р. Эберлінг. Але большы ўплыў аказалі не яны і нават не І. Я. Білібін⁴, які вёў майстэрню графікі, а сам горад Петраград, мастацкае жыццё якога, нягледзячы на Першую сусветную вайну, не замірала. «Гэта быў светлы час, калі мы былі маладыя, поўныя спадзяванняў і энер-

³ Усав Н. Аркадзь і Зінаіда // Беларусь. 1989. № 12. С. 22—23.

⁴ «Навучэнцы прыносілі Білібіну свае малюнкi, ён iх разбіраў i крытыкаваў, даваў заданні па кампазіцыі», — успамінала З. Астаповіч-Бачарова // Астаповіч-Бачарова З. Незгасальная любоў // Мастацтва Беларусі. 1990. № 12. С. 32—37.

гiі. Блукалі па выставах, музеях, проста па горадзе белымі начамі... Жылі мы тады вельмі сціпла на маленькую пенсію, якую маці (як удава. — *Заўв. аўтара*) атрымлівала за бацьку, але матэрыяльная нястача нас тады зусім не трывожыла»⁵, — успамінала Зінаіда Антонаўна.

І Аркадзь, і Зінаіда былі зачараваныя мадэрнам, яго вытанчанымі лініямі і пасаізмам — эстэтыкай мінулага. Па тэматыцы, матывах і стылістыцы выканання раннія творы Зінаіды Астаповіч цалкам можна аднесці да варыянту мадэрна, уласціваму расійскаму мастацкаму аб'яднанню «Свет мастацтва» (1898—1924) з яго нясцерпным «змрочным» настроем лёгкага суму, тонкім рытмам выгнутых ліній, дэкаратыўнай арнаменталізацыяй формаў, цяжучасцю контураў і сілуэтаў.

Ужо ў ранніх працах дзяўчыны ўгадваецца будучы жывапісец. Яна любіла і адчувала колер: ён у яе творах арганічны — акварэль шчыльна кладзецца ў складаных нюансах тону, рэзка адрозніваючыся ад празрыстай адхіленай акварэльнай падфарбоўкі Аркадзя Астаповіча. Зінаіда, у адрозненне ад брата, была больш эмацыянальнай, «неспакойнай». Нездарма ў адным з лістоў да сястры Аркадзь назваў яе «матыльком з палымянымі крыламі», нібы адгадаўшы ў яе працах з ледзь стрымліваемай рамкамі стылю жыццярадаснасцю будучы тэмперамент, які вырываўся на волю, — буйны, каляровы, мажорны, зачаравальны. Жыццё абарвала гэты перыяд хутка і жорстка. У 1916 годзе мабілізавалі ў войска Аркадзя, у 1917 годзе ад выпадковай кулі загінуў малодшы брат Анатоль. Неабходна было зарабляць на жыццё і разлічваць толькі на сябе.

У 1918 годзе, пасля заканчэння рысавальнай школы Усерасійскага таварыства заахвочвання мастацтваў⁶ (да 1917 года — Імператарскага), Зінаіда паступае настаўніцай малявання ў школу пры Абухоўскім заводзе.

⁵ Астаповіч-Бачарова З. Незгасальная любоў // Мастацтва Беларусі. 1990. № 12. С. 35.

⁶ У выдзеленым ёй пасведчэнні Камісарыята народнай асветы ад 5 снежня 1918 года за подпісам камісара П. Навумава пазначана, што яна скончыла за тры гады дэкаратыўны і эцюдны класы школы Усерасійскага таварыства заахвочвання мастацтваў і па іспыце атрымала права на атэстат. Асабісты архіў А. Д. Смірновай, Мінск.

Голад і холад у Петраградзе неўзабаве вымушаюць яе з'ехаць да родных у Навасёлкі, вёску пад Мінскам, дзе бацька некалі пабудоваў дом для сваіх бацькоў. Навасёлкі сталі яе прыстанкам на тры гады. У гэты дом у 1922 годзе прыязджае з Паўднёва-Заходняга фронту і Аркадзь — камандзір Чырвонай Арміі. Яны разам выкладаюць у Навасёлкаўскай сельскай сямігадовай школе, ладзяць спектаклі ў сельгастэхнікуме ў Мар'інай Горцы, дзе вучылася малодшая сястра Зоя, уступаюць у прафсаюз беларускіх працаўнікоў адукацыі. Ад гэтага перыяду захаваліся некалькі натуральных рэлістычных алоўкавых замалёвак вясковых вуліц.

Але шляхі брата і сястры сыходзяцца ненадоўга. Аркадзь бярэ шлюб са сваёй стрыечнай сястрой Нінай Якубовіч і застаецца ў Беларусі, а Зінаіда ў 1923 годзе вяртаецца ў Петраград, каб працягнуць адукацыю. Яна спрабуе паступіць у Вышэйшы мастацка-тэхнічны інстытут, былую Імператарскую акадэмію мастацтваў, але падводзіць анкета: дачцэ тытулярнага саветніка не даюць стыпендыі. Ратуюць старыя сцены: у будынку былой школы Усерасійскага таварыства заахвочвання мастацтваў адкрыўся Петраградскі мастацка-прамысловы тэхнікум, куды яна, паказаўшы свае творы, паступае ў майстэрню да В. М. Лявіцкага і ўжо знаёмага ёй А. Р. Эберлінга.

Пачынаецца другі перыяд творчасці Зінаіды Астаповіч — савецкі, гады першых творчых дасягненняў. У гэты час нечакана працяўляецца яе дар малявальшчыцы, партрэтystкі і ілюстратара. «Аўтапартрэт» (1923) і «Партрэт Н. Р. Якубовіч» (сярэдзіна 1920-х)⁷ напісаны алеем, з моцным, амаль натуралістычным, малюнкам і вельмі дбайным жывапісам, які зна-

⁷ «Аўтапартрэт» і «Партрэт Н. Р. Якубовіч», стрыечнай сястры і будучай жонкі А. Астаповіча, напісаны Зінаідай як парныя ў знак падзякі Ніне Якубовіч, якая даглядала яе падчас хваробы брушным тыфам. Ён вельмі падабаўся і А. Астаповічу: «...Нінін партрэт тваёй працы вісіць у мяне на сцяне і між іншым у мяне ўзнікае думка: які цудоўны партрэтyst мог бы з цябе атрымацца... падоўгу гляджу я на гэтыя два партрэты...» // Ліст А. А. Астаповіча — З. А. Бачаровай ад 9 кастрычніка 1932 года. Архіў сям'і І. Т. Нерсэсавай, Масква.

ходзіўся яшчэ ў цвёрдай аброці рэалізму. Нездарма брат, у захапленні ад яе рэалістычных малюнкаў, называў яе ў лістах «мой маленькі Менцэль»⁸. «Калі б Ты кожны год рабіла па адной добрай працы, да канца дзён Тваіх стварылася б маленькая галерэя шэдэўраў»⁹, — некалі пісаў ёй брат.

Любы матэрыял, любы жанр, як і раней, даюцца ёй лёгка, без натуры — ці агітацыйны плакат з лаканічнымі выразнымі сілуэтамі самалётаў, якія ляцяць («Пакарайце паветра і час», 1926), ці ілюстрацыі да казак («Жылі-былі стары са старой», 1922) і прозы («Гісторыя аднаго кахання», 1925), ці партрэты-сілуэты сваіх сяброў («Партрэт прыцелькі», 1925), а таксама партрэты вуглём і італьянскім алоўкам («Жаночы партрэт», 1926). Здавалася, яе прызвание — графіка.

У 1924 годзе часопіс «Ленінград» публікуе яе акварэль «Дэманстрацыя», малады Самуіл Маршак угадвае яе самой пісаць і ілюстраваць казкі. У 1925 годзе Зінаіда робіць вокладкі да казак у вершах паэтаў В. І. Эрліха і Я. Л. Шварца. Але ўсе гэтыя радасныя перспектывы, ледзь замігцеўшы, знікаюць: закрываецца часопіс «Ленінград», а кнігі з яе вокладкамі так і не выходзяць у друк.

У тыя гады для Зінаіды Астаповіч-Бачаровай брат быў яе адзіным і дарадцам, і настаўнікам, і натхняльнікам. Каб дапамагчы матэрыяльна, Аркадзь пасылае ёй штотомсяц невялікую суму са свайго настаўніцкага заробку. «Хоць нашыя здольнасці і розныя, але яны роўныя... Калі б табе ўдалося дасягнуць таго, да чаго ты імкнешся, гэта было б 50 % маёй жыццёвай праграмы»¹⁰, — пісаў ёй Аркадзь Астаповіч у 1924 годзе.

Зінаіда хоць і не жыла ў Беларусі, але не губляла сувязь з радзімай, дзякуючы Аркадзю яна не выпала з арбіты беларускага мастацтва.

⁸ Менцэль А. фон (1815—1905) — нямецкі жывапісец і графік, які пакінуў пасля сябе тысячы рэалістычных малюнкаў.

⁹ Смірнова А. Д. Жыццё ў згодзе і любові. З перапіскі Аркадзя Астаповіча і Зінаіды Астаповіч-Бачаровай. 1915—1941 // Мастацтва. 1998. № 8. С. 16.

¹⁰ Тамсама.

У 1927 годзе, верагодна, праз брата, Зінаіда Астаповіч атрымлівае ад Вацлава Ластоўскага, дырэктара Беларускага дзяржаўнага музея, замову на серыю выпіленых лобзікам на фанеры малюнкаў сялянскіх тыпаў. Пасля яны былі набыты Беларускім дзяржаўным музеем і дэманстраваліся на спецыяльных падстаўках. Захаваліся шматлікія эскізы да гэтай серыі. Магутныя, з грубаватым малюнкам і яркімі ўсплёскамі колеру, мініяцюры і дагэтуль не страцілі ні мастацкай, ні гістарычнай каштоўнасці. 1927 годам, верагодна, можна датаваць і невялікі малюнак пяром, магчыма, кніжную ілюстрацыю, «Па дарозе ў школу». Мастачка вырашае тэму шэсця дзяцей жанрава — з усімі дэталямі адзення, як своеасаблівы фрыз, але ўспрымаецца гэты малюнак шырэй і больш абагульнена — як шлях да ведаў.

Заказы, безумоўна, стымулявалі талент Зінаіды Астаповіч, але яны былі рэдкія, разавыя, а «даставаць» іх было не ў характары Зінаіды¹¹. Актыўны перыяд творчасці перарываецца ў лютым 1928 года замужжам (не без ваганняў і па парадзе брата яна прыняла прапанову ветэрынаранага ўрача Івана Бачарова) і нараджэннем дачкі Ніны. Ненадоўга Зінаіда пакідае Ленінград (да 1924 года Петраград), пераязджаючы па месцы працы мужа ў г. Наваржэў Пскоўскай вобласці. Але ўжо ў 1930 годзе сям'я вяртаецца ў Ленінград, дзе Зінаіда Астаповіч, па мужу Бачарова, на працягу 11 гадоў выкладала графіку на рабфаку Ленінградскага ветэрынаранага інстытута, у якім працаваў і вучыўся ў аспірантуры яе муж, у будучыні доктар навук, які ў 1937 годзе стаў рэктарам інстытута. З-за таго, што часта хварэла дачка, часу для творчасці заставалася ўсё менш. І ўсё ж менавіта ў 1930-я гады Зінаіда пачынае сур'ёзна займацца жывапісам, асабліва ў летнія месяцы.

¹¹ «На маю думку, ты зрабіла ўсё ж памылку, што не пайшла больш у выдавецтвы. Дык там з аднаго-двух разоў нічога не выхадзіш і калі падвернецца зручны выпадак, выпадкова, дапусцім, атрымаеш працу, а тамака пайдзе і пайдзе. І я хадзіў некалькі разоў, толькі трэба сказаць, мала яшчэ хадзіў...» // Ліст А. А. Астаповіча — З. А. Бачаровай ад 24 кастрычніка 1934 года. Архіў сям'і І. Т. Нерсэсавай, Масква.

У Мярова пад Лугай, дзе здымалі дачу Бачаровы і збіралася ўся сям'я, не раз прыязджаў на эцюды з Мінска брат Аркадзь. На жаль, гэтыя жывапісныя творы часткова былі страчаны падчас эвакуацыі ў пасёлак Заазер'е Молатаўскай (цяпер Пермскай) вобласці ў 1941—1944 гадах.

У 1942—1944 гадах Зінаіда выкладала маляванне ў Молатаўскай сярэдняй школе № 66. Эцюды 1940-х гадоў, якія захаваліся, усё гэтак жа традыцыйна-рэалістычныя. Колер і свабодны шырокі жывапіс з'яўца пазней, у пасёлку Рыбнае Разанскай вобласці, куды Зінаіда пасля разводу з мужам пераязджае ўслед за сям'ёй дачкі Ніны ў 1955 годзе. Тут, у маленькім пасёлку, куды ў навукова-даследчы інстытут пчальярства была запрошана Ніна, расцвітае дар яе маці як майстра кветкавага нацюрморта і пейзажыста; яна часта піша віды са свайго акна і дворык каля дома.

Як выдатная садоўніца, Зінаіда разбівае каля дома свае цудоўныя кветнікі — вырошчвае герберы, астры, настуркі, вяргіні. Днём, паклаўшы маленькіх унукаў спаць, а перад гэтым прыдумаўшы для іх і расказаўшы кожны раз новую казку, яна адводзіць душу ў нацюрмортах — радасных, залішне-пышных і мажорных — насуперак цяжкім сямейным абставінам, страце сталага звыкллага дабрабыту і цалкам забяспечанага ўкладу жыцця ў Ленінградзе.

І ўсё ж не гэты жывапіс стаў сапраўднай спадчынай, творчым здабыткам Зінаіды Астаповіч-Бачаровай. Знайшла сябе яна толькі ў Віцебску, дзе ў сям'і дачкі¹² пражыла апошнія 30 гадоў свайго жыцця, з 1963 года. Менавіта тут, у час яе жыццёвай восені (ёй было ўжо далёка за 60), нечакана выплхнуўся яе шчодры каларыстычны дар. Гэты «позні віцебскі рэнесанс» даў сотні сапраўды арыгінальных твораў¹³.

¹² Смірнова Ніна Іванаўна (1928—1989), у дзявоцтве Бачарова, пасля абароны доктарскай дысертацыі па пчальярстве ў 1963 годзе была запрошана на пасаду загадчыцы кафедры мікрабіялогіі ў Віцебскі ветэрынарны інстытут.

¹³ Усова Н. М. Зинаида Антоновна Астапович-Бочарова // Сообщения Государственного художественного музея БССР. Минск, 1994. Вып. 1. С. 95—100.

Месцы пастаянных прагулак Зінаіды — утульныя маленькія панадворкі, скверы, паркі і набярэжныя старога Віцебска, наваколлі дачнай мясцовасці ў Лётцах пад Віцебскам — сталі рэальнымі матывамі вялізнай серыі цудоўных гуашаў-мініячюр. Частка з іх цалкам пазнавальная (серыя «Віцебскія дворыкі», 1960—1970-я), большасць жа — выдуманая, фантазійная. «Нават сціплы беларускі пейзаж яна бачыла як частку светабудовы»¹⁴, — прымеціў журналіст Ілья Куркоў.

Гэтыя дзівосныя каляровыя гармоніі часта былі адлюстраваннем настрою Зінаіды («Я радуся»), часам уражаннем ад рэальных матываў прыроды («У парку»), рэдка — натурнымі эцюдамі («Набярэжная Дзвіны»). Колеравы талент мастачкі як быццам таіўся пад спудам, драмаў і прарваўся зарэз, раптоўна, даўшы некалькі сотняў геданістычных твораў, выкананых лёгка, артыстычна, натхнёна. Каляровая аркестроўка іх такая багатая і вытанчаная, прыёмы такія адважныя і разнастайныя, а выкананне такое віртуознае, што некаторыя з гэтых маленькіх твораў можна смела назваць яе шэдэўрамі. Па колькасці і вынаходлівасці з імі могуць сапернічаць толькі ілюстрацыі да чароўных казак рускай і замежнай класікі, якімі Зінаіда Астаповіч-Бачарова займалася ўсё жыццё «для сябе», чытаючы кнігі літаральна «з алоўкам».

Гэтыя шматлікія ілюстрацыі (іх дзясяткі, можа быць, сотні — дзіўных, мудрагелістых, часта гратэскных), напісаныя гуашшу ці акварэллю на кардонках-донцах ад тартоў ці намаляваных каляровымі алоўкамі, яна не надта шанавала, звала іх «тварыкамі», але не магла не выплюхваць свой запал да «ажыўлення» кніжных персанажаў.

Віцебск — горад мастакоў, тут пры Педагагічным інстытуце (зараз Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П. М. Машэрава) з 1959 года працавала мастацка-графічнае аддзяленне, дзе выкладалі выдатныя майстры — графік Рыгор Клікушын, выпускнік Вышэйшага мастацка-тэхнічнага

¹⁴ Курков И. Последняя в Беларуси ученица Рериха // Обозреватель. № 31 (518). 8 августа 2012. С. 14.

інстытута Валянцін Дзежыц, жылі яе малодшыя па ўзросце сучаснікі — жывапісцы Пётр Явіч, Аляксандр Салаўёў... Але ёй і ў галаву не прыходзіла зайсці ў віцебскае аддзяленне Саюза мастакоў Беларусі ці Віцебскі абласны краязнаўчы музей паказаць свае працы, дамовіцца аб выставе: заміналі далікатнасць і сціпласць, патрабавальнасць да сябе, унутраная годнасць, высокая планка ацэнкі твора мастацтва.

Творчае даўгалецце Зінаіды Астаповіч-Бачаровай аказалася амаль роўным жыццёваму. Апошнія яе працы датаваны другой паловай 1980-х гадоў: серыя алоўкавых замалёвак з філасофскай назвай «Тыя, што праходзяць міма» — гратэскныя, нават некалькі шаржаваныя імгненныя назіранні з акна першага паверха старога чалавека, жыццёвая прастора якога звужалася да межаў кватэры¹⁵.

75 гадоў з 95 Зінаіда Бачарова пражыла пры савецкім ладзе, але не ўспрымаецца, як ні дзіўна, «савецкай мастачкай». Адбіліся «прышчэпка» стылю мадэрн і наймацнейшы творчы зарад эксперыментаў непераўздызеных 1920-х. Ёй і як чалавеку, і як мастаку было ўласціва мудрае прыманне плыні жыцця такога, якое яно ёсць. Яна проста і разумна глядзела на калізіі лёсу — таму, магчыма, патэтыка сацрэалізму і кан'юнктура не кранулі яе асобы, хоць у яе працах вельмі адчувальна, як змяняецца стыль часу. Матывы яе творчасці засталіся па-за агульнапрынятымі вытворчымі савецкімі — простымі, камернымі: кветкі, дзеці, казкі, прырода, мацярынства, балет¹⁶, родныя асобы. Гэтая незамутненасць творчасці, вядома, — вынік герметычнасці, «адключанасці» яе ад мастацкіх працэсаў і ідэалагічных патрабаванняў дзяржавы.

¹⁵ Усова Н. М. Зинаида Антоновна Астапович-Бочарова // Сообщения Государственного художественного музея БССР. Выпуск 1. Минск, 1994. С. 95—100.

¹⁶ БДАМЛІМ. Ф. 448. Асабісты фонд З. А. Астаповіч-Бачаровай налічвае 337 адзінак захоўвання. Акрамя дакументаў і лістоў, гэта краявіды; эскізы і накіды на тэмы «Балет», «Мацярынства» і інш.; партрэты і замалёўкі людзей; нацюрморты; кніжныя графіка; арнаменты і інш.

Зінаіда Астаповіч-Бачарова ніколі не ўспрымала як трагедыю сваю невядомасць і творчае пустэльніцтва: яна працавала для сябе, таму што «калі я не малявала, мяне гэта непакоіла, нельга было не маляваць»¹⁷. Невядомасць была коштам свабоды творчасці; мастачка заплаціла гэтую цану проста і натуральна, як усё, што рабіла¹⁸.

Але мастачка заўсёды жыла з унутраным адчуваннем, што рана ці позна прызнанне прыйдзе, і спакойна, без мітусні, чакала «свайго часу». І ён надыйшоў. На пытанне журналістаў на вернісажы сваёй першай выставы, што б яна выбрала, калі б ёй было дадзена іншае жыццё, адказала без ваганняў: «Творчасць». Зінаіда Антонаўна памерла 26 верасня 1993 года ў Віцебску на 96-м годзе жыцця¹⁹, стаўшы феноменам беларускага мастацтва.

Творчасць Зінаіды Астаповіч-Бачаровай укладваецца па часе ў рамкі большай часткі XX стагоддзя. Але яе творы ўжо немагчыма не ўлічваць у стагоддзі XXI — і не толькі ў кагорце віцебскіх мастакоў XX стагоддзя. Яе творы ўвайшлі ў пастаянную экспазіцыю Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь. Мастачка адна з нямногіх была абрана экспанентам грандыёзнай выставы «Дзесяць стагоддзяў мастацтва Беларусі»²⁰ (2014) у Нацыянальным мастацкім музеі Рэспублікі Беларусь.

Надзея Усавя

¹⁷ Завадская И. Ее Серебряный век // Беларусь сегодня [Электронны рэсурс]. Рэжым звяртання: URL: <https://www.sb.by/articles/eye-serebryanyy-vek.html>. Дата звяртання: 07.04.2018.

¹⁸ Вядома, свабода творчасці была б немагчымай без адноснай матэрыяльнай незалежнасці: Зінаіда Антонаўна ніколі не была «карміцелькай сям'і»; гэтую ролю заўсёды брала на сябе іншыя сваякі — бацькі, затым муж, пазней — дачка і зяць.

¹⁹ Пахавана на віцебскіх гарадскіх могілках «Мазурына» побач з дачкой.

²⁰ Дзесяць стагоддзяў мастацтва Беларусі = Десять веков искусства Беларуси = Ten Centuries of Art in Belarus: Каталог выстаўкі 27.03—10.07.2014. Мінск, 2014. С. 224.

З

инаида Астапович-Бочарова¹ (1898—1993), сестра выдающегося белорусского графика Аркадия Астаповича, погибшего в первый год Великой Отечественной войны, — пример редкого ныне феномена «неизвестных художников XX столетия», точнее, «пожелавших остаться неизвестными».

Первая выставка художницы и ее брата состоялась в Минске в 1989 году, когда ей был 91 год². Совместная экспозиция произведений брата и сестры в Минске и Витебске в 1989—1990 годах, ее посмертная выставка 1993 года в Витебске и к 100-летию в 1998 году подтвердили, что по таланту Зинаида Астапович не уступала Аркадию.

В этом альбоме — только часть огромного наследия Зинаиды Астапович-Бочаровой (сохранилось более 600 произведений живописи, графики, иллюстраций), наиболее характерная для ее 70-летнего творческого пути. Работы художницы находятся в Национальном художественном

¹ Когда художница вышла замуж, то перешла на фамилию мужа — Бочарова, однако в своем творчестве она осталась Астапович и до конца жизни свои произведения она подписывала им (или инициалами — З. А.). Чтобы избежать путаницы с творчеством ее брата графика Аркадия Астаповича, составители каталога 1996 года приняли решение называть ее двойной фамилией Астапович-Бочарова.

См.: Аркадзь Антонавіч Астаповіч (1896—1941). Зінаіда Антонаўна Астаповіч-Бачарова (1898—1993): да стагоддзя з дня нараджэння: каталог выстаўкі. Мінск, 1996.

² Усавя Н. Аркадзь і Зінаіда // Беларусь. 1989. № 12. С. 22—23; Ее же. Першая выстаўка — на 91 годзе // Віцебскі рабочы. 1990. 12 студзеня. С. 4; Аркадзь Антонавіч Астаповіч (1896—1941). Зінаіда Антонаўна Астаповіч-Бачарова (1898—1993): да стагоддзя з дня нараджэння: каталог выстаўкі. Мінск, 1996.

музее Республики Беларусь (более 50 произведений), Витебском областном краеведческом музее, Музее-усадьбе Н. К. Рериха (д. Извара Волосовского района Ленинградской области, Россия), частных собраниях за рубежом, большая же часть — у ее внуков в Минске и Витебске, у внучатого племянника — в Москве.

Зинаида Антоновна Астапович родилась в Минске 10 (23) сентября 1898 года в многодетной семье преподавателя городского училища Антона Антоновича Астаповича, уроженца деревни Новоселки Игуменского уезда Минской губернии. Уже в детстве брат и сестра начали рисовать, сначала копируя репродукции картин из журналов, потом делая наброски с натуры. Родители, люди творческие (отец в свободное время руководил хором, мать была домохозяйкой-рукодельницей), поддерживали увлечение детей.

Зинаида всегда оставалась в тени известного брата, исследователи неизбежно сравнивали ее работы с творчеством Аркадия Астаповича³. И это естественно: почти одноклассники, они вместе росли в Минске и Речице, где учительствовал их отец, учились у одних и тех же учителей рисунка в гимназиях в Гродно, затем в 1914 году после смерти отца, инспектора Гродненского городского училища, и переезда в Петроград — в рисовальной школе Императорского общества поощрения художеств, которой руководил тогда Н. К. Рерих.

Позднее Зинаида Антоновна любила подчеркивать, что, в отличие от брата, она была принята в 1915 году сразу в натуральный IV класс, где рисовали живую натуру, минуя головной, где начинали с гипсов. В школу принимали без экзаменов, на основании представленных рисунков. Ее преподавателями были неоклассицисты с прочной академической репутацией В. Н. Наумов и А. Р. Эберлинг. Но большее влияние оказали не они и даже не И. Я. Билибин⁴, который вел мастерскую графики, а сам город Петроград, художественная жизнь которого, несмотря на Первую миро-

³ Усава Н. Аркадзь і Зінаіда // Беларусь. 1989. № 12. С. 22—23.

⁴ «Учащиеся приносили Билибину свои рисунки, он их разбирал и критиковал, давал задания по композиции», — вспоминала З. Астапович-Бочарова // Астаповіч-Бачарова З. Незгасальная любоў // Мастацтва Беларусі. 1990. № 12. С. 32—37.

вую войну, не замирала. «Это было светлое время, когда мы были молоды, полны надежд и энергии. Бродили по выставкам, музеям, просто по городу белыми ночами... Жили мы тогда очень скромно на маленькую пенсию, которую мать (как вдова. — *Прим. автора*) получала за отца, но материальные нужды нас тогда совершенно не тревожили»⁵, — вспоминала Зинаида Антоновна.

И Аркадий, и Зинаида были очарованы модерном, его утонченными линиями и пассаизмом — эстетикой минувшего. По тематике, мотивам и стилистике исполнения ранние работы Зинаиды Астапович целиком можно отнести к варианту модерна, свойственного российскому художественному объединению «Мир искусства» (1898—1924) с его томительным «сумеречным» настроением легкой грусти, тонким ритмом изогнутых линий, декоративной орнаментализацией форм, текучестью контуров и силуэтов.

Уже в ранних работах девушки угадывается будущий живописец. Она любила и чувствовала цвет: он в ее работах органичен — акварель плотно ложится в сложных нюансах тона, резко отличаясь от прозрачной отрешенной акварельной подцветки Аркадия Астаповича. Зинаида, в отличие от брата, была более эмоциональной, «неспокойной». Не зря в одном из писем к сестре Аркадий назвал ее «бабочкой с пламенными крыльями», словно угадав в ее работах с едва сдерживаемой рамками стиля жизне-радостностью будущий, вырывающийся на волю темперамент — буйный, цветовой, мажорный, завораживающий. Жизнь оборвала этот период быстро и жестоко. В 1916 году мобилизовали в армию Аркадия, в 1917 году от случайной пули погиб младший брат Анатолий. Нужно было зарабатывать на жизнь и рассчитывать только на себя.

В 1918 году, после окончания рисовальной школы Всероссийского общества поощрения художеств⁶ (до 1917 года — Императорского), Зи-

⁵ Астаповіч-Бачарова З. Незгасальная любоў // Мастацтва Беларусі. 1990. № 12. С. 35.

⁶ В выданном ей свидетельстве Комиссариата народного просвещения от 5 декабря 1918 года за подписью комиссара П. Наумова указано, что она закончила за три года декоративный и этюдный классы школы Всероссийского общества поощрения художеств и по экзамену получила право на аттестат. Личный архив Е. Д. Смирновой, Минск.

наида поступает учительницей рисования в школу при Обуховском заводе. Голод и холод в Петрограде вскоре вынуждают ее уехать к родным в Новоселки, деревню под Минском, где отец когда-то построил дом для своих родителей. Новоселки стали ее пристанищем на три года. В этот дом в 1922 году приезжает с Юго-Западного фронта и Аркадий — командир Красной Армии. Они вместе преподают в Новоселковской сельской семилетней школе, ставят спектакли в сельхозтехникуме в Марьиной Горке, где училась младшая сестра Зоя, вступают в профсоюз белорусских работников образования. От этого периода сохранились несколько натуральных реалистических зарисовок деревенских улиц.

Но пути брата и сестры сходятся ненадолго. Аркадий женится на своей двоюродной сестре Нине Якубович и остается в Беларуси, а Зинаида в 1923 году возвращается в Петроград, чтобы продолжить образование. Она пробует поступить в Высший художественно-технический институт (ВХУТЕИН), бывшую Императорскую академию художеств, но подводит анкета: дочери титулярного советника не дают стипендии. Выручают старые стены: в здании бывшей школы Всероссийского общества поощрения художеств (ОПХ) открылся Петроградский художественно-промышленный техникум, куда она, показав свои произведения, поступает в мастерскую к В. Н. Левицкому и уже знакомому ей А. Р. Эберлингу.

Начинается второй период творчества Зинаиды Астапович — советский, годы первых творческих достижений. В это время неожиданно проявляется ее дар рисовальщицы, портретистки и иллюстратора. «Автопортрет» (1923) и «Портрет Н. Г. Якубович» (середина 1920-х)⁷ написаны маслом, с сильным, почти натуралистическим, рисунком и очень

⁷ «Автопортрет» и «Портрет Н. Г. Якубович», кузины и будущей жены А. Астаповича, написаны Зинаидой как парные в знак благодарности Нине Якубович, которая заботилась о ней во время болезни брюшным тифом. Он очень нравился и А. Астаповичу: «...Нинин портрет твоей работы висит у меня на стене и мимоходом у меня возникает мысль: какой чудесный портретист мог бы из тебя выйти... подолгу смотрю я на эти два портрета...» // Письмо А. А. Астаповича — З. А. Бочаровой от 9 октября 1932 года. Архив семьи И. Т. Нерсесовой, Москва.

тщательной живописью, которая находилась еще в твердой узде реализма. Не зря брат, восторгаясь ее реалистическими рисунками, называл ее в письмах «мой маленький Менцель»⁸. «Если бы Ты каждый год делала по одной хорошей работе, до конца дней Твоих создалась бы маленькая галерея шедевров»⁹, — когда-то писал ей брат.

Любой материал, любой жанр, как и прежде, даются ей легко, без напряжения — агитационный ли плакат с лаконичными и выразительными силуэтами летящих самолетов («Покоряйте воздух и время», 1926), иллюстрации ли к сказкам («Жили-были старик со старухой», 1922) и прозе («История одной любви», 1925) или же портреты-силуэты своих друзей («Портрет приятельницы», 1925), а также портреты углем и итальянским карандашом («Женский портрет», 1926). Казалось, ее призвание — графика.

В 1924 году журнал «Ленинград» публикует ее акварель «Демонстрация», молодой Самуил Маршак уговаривает ее саму писать и иллюстрировать сказки. В 1925 году Зинаида делает обложки к сказкам в стихах поэтов В. И. Эрлиха и Е. Л. Шварца. Но все эти радужные перспективы, едва забрезжив, исчезают: закрывается журнал «Ленинград», а книги с ее обложками так и не выходят в печать.

В те годы для Зинаиды Астапович-Бочаровой брат был ее единственным и советчиком, и учителем, и вдохновителем. Чтобы помочь ей материально, Аркадий посылает ей ежемесячно небольшую сумму из своей учительской зарплаты. «Хоть наши дарования и различны, но они равны... Если бы тебе удалось достичь того, к чему ты стремишься, это было бы 50 % моей жизненной программы»¹⁰, — писал ей Аркадий Астапович в 1924 году.

⁸ Менцель А. фон (1815—1905) — немецкий живописец и график, оставивший после себя тысячи реалистических рисунков.

⁹ Смірнова А. Д. Жыццё ў згодзе і любові. З перапіскі Аркадзя Астаповіча і Зінаіды Астаповіч-Бачаровай // Мастацтва, 1998. № 8. С. 16.

¹⁰ Там же.

Зинаида хоть и не жила в Беларуси, но не теряла связи с родиной, благодаря Аркадию она не выпала из орбиты белорусского искусства.

В 1927 году, вероятно, через брата, Зинаида Астапович получает от Вацлава Ластовского, директора Белорусского государственного музея, заказ на серию выпиленных лобзиком на фанере рисунков крестьянских типов. Впоследствии они были приобретены Белорусским государственным музеем и демонстрировались на специальных подставках. Сохранились многочисленные эскизы к этой серии. Мощные, с грубоватым рисунком и яркими всплесками цвета, миниатюры и поныне не утратили ни художественной, ни исторической ценности. 1927 годом, вероятно, можно датировать и небольшой рисунок пером, возможно, книжную иллюстрацию, «По дороге в школу». Художница решает тему шествия детей жанрово — со всеми деталями одежды, как своеобразный фриз, но воспринимается этот рисунок шире и обобщеннее — как путь к знаниям.

Заказы, безусловно, стимулировали талант Зинаиды Астапович, но они были редкие, разовые, а «доставать» их было не в характере Зинаиды¹¹. Активный период творчества прерывается в феврале 1928 года замужеством (не без колебаний и по совету брата она приняла предложение ветеринарного врача Ивана Бочарова) и рождением дочери Нины. Ненадолго она покидает Ленинград (до 1924 года Петроград), переезжая по месту работы мужа в г. Новоржев Псковской области. Но уже в 1930 году семья возвращается в Ленинград, где Зинаида Астапович, по мужу Бочарова, в течение 11 лет преподавала графику на рабфаке Ленинградского ветеринарного института, в котором работал и учился в аспирантуре ее муж, в будущем доктор наук, с 1937 года ставший ректором института.

¹¹ «По-моему, ты сделала все же ошибку, что не пошла больше в издательства. Так там с одного-двух раз ничего не выходишь и если подвернется удобный случай, случайно, допустим, получишь работу, а там пойдет и пойдет. И я ходил несколько раз, только надо сказать, мало еще ходил...» // Письмо А. А. Астаповича — З. А. Бочаровой от 24 октября 1934 года. Архив семьи И. Т. Нерсесовой, Москва.

Из-за того, что часто болела дочь, времени для творчества оставалось все меньше. И все же именно в 1930-е годы Зинаида начинает всерьез заниматься живописью, особенно в летние месяцы. В Мерево под Лугой, где снимали дачу Бочаровы и собиралась вся семья, не раз приезжал на этюды из Минска брат Аркадий. К сожалению, эти живописные произведения частично были утрачены во время эвакуации в поселок Заозерье Молотовской (ныне Пермской) области в 1941—1944 годах.

В 1942—1944 годах Зинаида преподавала рисование в Молотовской средней школе № 66. Сохранившиеся этюды 1940-х годов все так же традиционно-реалистичны. Цвет и свободная широкая живопись появятся позже, в поселке Рыбное Рязанской области, куда Зинаида после развода с мужем переезжает вслед за семьей дочери Нины в 1955 году. Здесь, в маленьком поселке, куда в научно-исследовательский институт пчеловодства была приглашена Нина, расцветает дар ее матери как мастера цветочного натюрморта и пейзажиста; она часто пишет виды из своего окна и дворик у дома.

Как прекрасная садовница, Зинаида разбивает у дома свои великолепные цветники — выращивает герберы, астры, настурции, георгины. Днем, уложив маленьких внуков спать, а перед этим придумав для них и рассказав каждый раз новую сказку, отводит душу в натюрмортах — радостных, избыточно-пышных и мажорных — наперекор трудным семейным обстоятельствам, смене ставшего привычным благополучного и вполне обеспеченного уклада жизни в Ленинграде.

И все же не эта живопись стала истинным наследием, творческим достоянием Зинаиды Астапович-Бочаровой. Нашла себя она только в Витебске, где в семье дочери¹² прожила последние 30 лет своей жизни, с 1963 года. Именно здесь, в пору ее жизненной осени (ей было уже далеко за 60), неожиданно выплеснулся ее щедрый колористический дар. Этот

¹² Смирнова Нина Ивановна (1928—1989), в девичестве Бочарова, после защиты докторской диссертации по пчеловодству в 1963 году была приглашена на должность заведующей кафедры микробиологии в Витебский ветеринарный институт.

«поздний витебский ренессанс» дал сотни поистине оригинальных произведений¹³.

Места постоянных прогулок Зинаиды — уютные маленькие дворики, скверы, парки и набережные старого Витебска, окрестности дачной местности в Летцах под Витебском — стали реальными мотивами огромной серии великолепных гуашей-миниатюр. Часть из них полностью узнаваема (серия «Витебские дворики», 1960—1970-е), большинство же — вымышленные, фантазийные. «Даже скромный белорусский пейзаж она видела как часть мироздания»¹⁴, — подметил журналист Илья Курков.

Эти изумительные цветочные гармонии часто были отражением настроения Зинаиды («Я радуюсь»), иногда впечатлением от реальных мотивов природы («В парке»), редко — натурными этюдами («Набережная Двины»). Цветочный талант художницы словно таился под спудом, дремал и прорвался разом, в одночасье, дав несколько сотен гедонистических произведений, исполненных легко, артистично, вдохновенно. Цветочная оркестровка их столь богата и изысканна, приемы столь смелы и разнообразны, а исполнение столь виртуозно, что некоторые из этих маленьких работ можно смело назвать ее шедеврами. По количеству и изобретательности с ними могут соперничать только иллюстрации к волшебным сказкам русской и зарубежной классики, которыми она занималась всю жизнь «для себя», читая книги буквально «с карандашом».

Эти многочисленные иллюстрации (их десятки, может быть, сотни — странных, причудливых, часто гротескных), написанные гуашью или акварелью на картонках-донышках от тортов или нарисованных цветными карандашами, она не слишком ценила, называла их «рожицами», но не могла не выплескивать свою страсть к «оживлению» книжных персонажей.

Витебск — город художников, здесь при Педагогическом институте (ныне Витебский государственный университет имени П. М. Машерова)

¹³ Усова Н. М. Зинаида Антоновна Астапович-Бочарова // Сообщения Государственного художественного музея БССР. Минск, 1994. Вып. 1. С. 95—100.

¹⁴ Курков И. Последняя в Беларуси ученица Рериха // Обозреватель. № 31 (518). 8 августа 2012. С. 14.

с 1959 года работало художественно-графическое отделение, где преподавали замечательные мастера — график Григорий Кликушин, выпускник ВХУТЕИНа Валентин Дзежиц, жили ее младшие по возрасту современники — живописцы Петр Явич, Александр Соловьев... Но ей и в голову не приходило зайти в витебское отделение Союза художников Беларуси или Витебский областной краеведческий музей показать свои работы, договориться о выставке: мешали деликатность и скромность, требовательность к себе, внутреннее достоинство, высокая планка оценки произведения искусства.

Творческое долголетие Зинаиды Астапович-Бочаровой оказалось почти равным жизненному. Последние ее работы датированы второй половиной 1980-х годов: серия карандашных зарисовок с философским названием «Проходящие мимо» — гротескные, даже несколько шаржированные мгновенные наблюдения из окна первого этажа старого человека, жизненное пространство которого сузилось до пределов квартиры¹⁵.

75 лет из 95 Зинаида Бочарова прожила при советском строе, но не воспринимается, как ни странно, «советской художницей». Сказались «прививка» стиля модерн и сильнейший творческий заряд экспериментов непревзойденных 1920-х. Ей и как человеку, и как художнику было присуще мудрое принятие течения жизни такой, какова она есть. Она просто и здраво смотрела на коллизии судьбы — поэтому, может быть, патетика соцреализма и конъюнктура и не коснулась ее личности, хотя в ее работах очень ощутим меняющийся стиль времени. Мотивы ее творчества остались вне общепринятых производственных советских — простыми, камерными: цветы, дети, сказки, природа, материнство, балет¹⁶, родные люди. Эта незамутненность творчества, конечно, — результат герметич-

¹⁵ Усова Н. М. Зинаида Антоновна Астапович-Бочарова // Сообщения Государственного художественного музея БССР. Выпуск 1. Минск, 1994. С. 95—100.

¹⁶ БГАМЛИ. Ф. 448. Личный фонд З. А. Астапович-Бочаровой насчитывает 337 единиц хранения. Кроме документов и писем, это пейзажи; эскизы и наброски на темы «Балет», «Материнство» и др.; портреты и зарисовки людей; натюрморты; книжная графика; орнаменты и др.

ности, «отключенности» ее от художественных процессов и идеологических требований государства.

Зинаида Астапович-Бочарова никогда не воспринимала как трагедию свою неизвестность и творческое затворничество: она работала для себя. Она писала: «Когда я не рисовала, меня это беспокоило, нельзя было не рисовать»¹⁷. Неизвестность была ценою свободы творчества; художница заплатила эту цену просто и естественно, как все, что делала¹⁸.

Но художница всегда жила с внутренним ощущением, что рано или поздно признание придет, и спокойно, не суетясь, ждала «своего часа». И он пришел. На вопрос журналистов на вернисаже своей первой выставки, что бы она выбрала, если бы ей была дана другая жизнь, ответила без колебаний: «Творчество». Зинаида Антоновна умерла 26 сентября 1993 года в Витебске¹⁹ на 96-м году жизни, став феноменом белорусского искусства.

Творчество Зинаиды Астапович-Бочаровой укладывается по времени в рамки большей части XX века. Но ее произведения уже невозможно не учитывать в веке XXI — и не только в когорте витебских художников XX века. Ее произведения вошли в постоянную экспозицию Национального художественного музея Республики Беларусь. Художница одна из немногих была избрана экспонентом грандиозной выставки «Десять веков искусства Беларуси»²⁰ (2014) в Национальном художественном музее Республики Беларусь.

Надежда Усова

¹⁷ Завадская И. Ее Серебряный век // Беларусь сегодня [Электронный ресурс]. Режим обращения: URL: <https://www.sb.by/articles/eye-serebryanyy-vek.html>. Дата обращения: 07.04.2018.

¹⁸ Конечно, свобода творчества была бы невозможной без относительной материальной независимости: Зинаида Антоновна никогда не была «кормильцем семьи»; эту роль всегда брали на себя другие родственники — родители, затем муж, позднее — дочь и зять.

¹⁹ Похоронена на витебском кладбище «Мазурино» рядом с дочерью.

²⁰ Дзесяць стагоддзяў мастацтва Беларусі = Десять веков искусства Беларуси = Ten Centuries of Art in Belarus: Каталог выстаўкі 27.03—10.07.2014. Мінск, 2014. С. 224.



inaida Astapovich-Bacharova¹ (1898—1993), the sister of the outstanding Belarusian graphic artist Arkady Astapovich, who died in the first year of the Great Patriotic War, is an example of the now rare phenomenon of ‘unknown artists of the XX century’, more precisely, ‘who wished to remain unknown.’

The first exhibition of the artist took place when she was 91 years old². The joint exposition of the brother and sister’s works in Minsk and Vitebsk in 1989—1990, her posthumous exhibition in 1993 in Vitebsk and by the 100th anniversary in 1998 confirmed that Zinaida Astapovich was not inferior to Arkady in talent.

This album contains only a part of the vast legacy of Zinaida Astapovich-Bacharova (this is more than 600 surviving works of painting, graphics, illustrations), the most characteristic of her 70-year creative path. The artist’s works are kept in the National Art Museum of the Republic of Belarus (more

¹ When the artist got married, she took husband’s surname — Bacharova, but in her work she remained Astapovich and until the end of her life she signed her works with them (or initials — Z. A.). To avoid confusion with the work of her brother graphic artist Arkady Astapovich, the compilers of the 1996 catalog decided to call her double surname Astapovich-Bacharova.

Look: Аркадзь Антонавіч Астаповіч (1896—1941). Зінаіда Антонаўна Астаповіч-Бачарова (1898—1993): да стагоддзя з дня нараджэння: каталог выстаўкі. Мінск, 1996.

² Усава Н. Аркадзь і Зінаіда // Беларусь. 1989. № 12. С. 22—23; Hers. Першая выстаўка — на 91 годзе // Віцебскі рабочы. 1990. 12 студзеня. С. 4; Аркадзь Антонавіч Астаповіч (1896—1941). Зінаіда Антонаўна Астаповіч-Бачарова (1898—1993): да стагоддзя з дня нараджэння: каталог выстаўкі. Мінск, 1996.

than 50 works), the Vitebsk Regional Museum of Local Lore, the Roerichs Museum in Izvar, numerous private collections abroad, most of them are with her grandchildren in Minsk and Vitebsk, and her great-nephews in Moscow.

Zinaida Astapovich was born in Minsk on September 10 (23), 1898 in the family of Anton Astapovich, a teacher of the men's gymnasium, a native of Navaselki of the Hegumen district of the Minsk province. Already in childhood, they began to draw, first copying reproductions of paintings from magazines, then making sketches from nature. Parents were creative people (father led the choir, mother was a housewife-needlewoman), supported the children's passion.

Zinaida always remained in the shadow of her famous brother, researchers inevitably compared her work with the work of Arkady Astapovich³. And this is natural: almost the same age, they grew up together in Minsk and Rechitsa, where their father taught, graduated from the same school, studied with the same drawing teachers at gymnasiums in Grodno, then in 1914 after the death of their father, an inspector of Grodno city public schools, and moving to Petrograd — at school The Society for the Encouragement of the Arts, which was then headed by Nicholas Roerich.

Later, Zinaida liked to emphasize that she was accepted in the first half of 1915 immediately into the full-scale IV class, bypassing the head one (they were accepted to school without exams, based on the drawings presented). Her teachers were neoclassicists with a strong academic reputation V. Naumov and A. Eberling. But they did not have a greater influence, and not even I. Bilibin⁴, who led a graphics workshop, but the city of Petrograd itself, whose artistic life, despite the First World War, did not freeze. 'It was a bright time when we were young, full of hope and energy. We wandered through exhibitions, museums, just about the city on white nights. We lived very modestly at that time on a small pension, which my mother, as a widow, received for my father, but material shortcomings did not bother us at all at that time'⁵, — recalled Zinaida.

³ Усава Н. Аркадзь і Зінаіда // Беларусь. 1989. № 12. С. 22—23.

⁴ 'Students brought Bilibin their drawings, he analyzed and criticized them, gave composition assignments', she recalled // Мастацтва Беларусі. 1990. № 12. С. 32—37.

⁵ Астаповіч-Бачарова З. Незгасальная любоў // Астаповіч-Бачарова З. Мастацтва Беларусі. 1990. № 12. С. 35.

Both Arkady and his sister were fascinated by Art Nouveau, its refined line and passeism — the aesthetics of the past. According to the themes, motives and stylistics of the performance, the early works of Zinaida Astapovich can be attributed entirely to the miriskusnic version of Art Nouveau with its languid ‘twilight’ mood of light sadness, the subtle rhythm of curved lines, decorative ornamentation of forms, fluidity of contours and silhouettes.

But already in early Zinaida’s works, the future painter is guessed. She loved and felt the color: it is organic in her works — watercolor fits tightly in complex nuances of tone, sharply differing from the transparent detached watercolor undertones of Arkady Astapovich. Zinaida, unlike her brother, was more emotional, ‘restless’. It is not for nothing that in one of his letters to his sister Astapovich called her a ‘butterfly with fiery wings’, as if guessing in her works with a barely restrained cheerfulness of the future temperament that broke free — exuberant, color, major, fascinating. Life ended this period of ‘girlish dreams’ quickly and cruelly, in 1916 Arkady was mobilized into the army, in 1923 his younger brother Anatoly died from an accidental bullet. It was necessary to rely only on yourself and earn a living.

In 1918, after graduating from the school of the Society for the Encouragement of Arts⁶ (later renamed the All-Russian), Zinaida entered the school of drawing at the Obukhov Factory as a teacher. Hunger and cold in Petrograd soon force her to go to her family in Navaselki, a village near Minsk, where her father once built a house for his parents. Navaselki became her haven for three years. Arkady, a lieutenant of the Red Army, also came to this house in 1922. They taught together at the Navaselki rural seven-year school and the agricultural college in Maryina Gorka, where Zoya’s younger sister studied.

But their paths do not converge for long. Arkady starts a family, marries his cousin Nina Yakubovich and stays in Belarus, and Zinaida returns to Petro-

⁶ In the certificate issued to her by the Commissariat of Public Education dated December 5, 1918, signed by Commissar P. Naumov, it is indicated that she graduated in three years from the decorative and etude classes of the school of the All-Russian Society for the Encouragement of Arts and received the right to a certificate. From the Personal Archive of A. Smirnova, Minsk.

grad in 1923 to continue her education. He tries to enroll in VKHUTEIN — the Higher Art and Technical Institute, the former Academy of Arts, but the questionnaire fails: the daughters of the court adviser are not given scholarships. The old walls help out: in the building of the former school of the Society for the Encouragement of Arts, the Petrograd Art and Industrial College has opened, where she easily enters V. Levitsky and A. Eberling who was already familiar to her.

The second period of creativity begins — the Soviet period, the period of the first creative achievements. During these years, her gift as a draughtsman, portraitist and illustrator unexpectedly manifests itself. 'Self-Portrait' (1923), 'Portrait of N. Yakubovich' (the middle of the 1920s)⁷ are painted in oil, with a strikingly strong, almost naturalistic drawing and very careful painting, which was still in the firm rein of realism. No wonder her brother called her 'my little Menzel'⁸ in his letters. 'If You did one good job every year, a small gallery of masterpieces would be created until the end of Your days'⁹, her brother once wrote to her.

Any material, any genre, as before, are given to her easily, without strain — whether a propaganda poster ('Conquer the air and time', 1926), with a concise and expressive silhouette of flying planes, illustrations for fairy tales ('Once upon a time there was an old man with an old woman', 1922), prose ('The Story of one love', 1925), portraits-silhouettes of their friends ('Portrait of a Friend', 1925), portraits in charcoal and Italian pencil ('Portrait of a Woman', 1926). It seemed that her vocation was graphics.

⁷ 'Self-portrait' and 'Portrait of N. Yakubovich', the cousin and future wife of A. Astapovich, were painted as pairs as a sign of gratitude to Nina Yakubovich, who took her out during typhoid fever. A. Astapovich also liked him very much: '...Nina's portrait of your work hangs on my wall and in passing I have a thought: what a wonderful portraitist could come out of you... I look at these two portraits for a long time...' // Letter of A. Astapovich to Z. Bacharova dated October 9, 1932. From the I. Nersesova Family Archive, Moscow.

⁸ Menzel A. von (1815—1905) was a German painter and graphic artist who left behind thousands of realistic drawings.

⁹ Смірнова А. Д. Жыццё ў згодзе і любові. З перапіскі Аркадзя Астаповіча і Зінаіды Астаповіч-Бачаровай. 1915—1941 // Мастацтва. 1998. № 8. С. 16.

In 1925, Zinaida made covers for fairy tales in poems by poets V. Erlich and E. Schwartz, the Leningrad magazine published her watercolor 'Demonstration' (1924), the young Samuel Marshak persuaded her to write and illustrate fairy tales herself. But all these rosy prospects, barely dawning, disappear: the Leningrad magazine closes, and books with Zinaida's covers never go to print.

In those years, her brother was her only adviser, teacher, and inspiration. To help her financially, he sends her a small amount of his teacher's salary every month. 'Although our talents are different, but they are equal... If you managed to achieve what you are striving for, it would be 50 % of my life program'¹⁰, Arkady Astapovich wrote to her in 1924.

Although Zinaida did not live in the BSSR, the connection with the motherland was not interrupted, thanks to Arkady, she did not fall out of the orbit of Belarusian art.

In 1927, probably through her brother, she received an order from Vaclav Lastovsky, director of the Belarusian State Museum, for a series of drawings of peasant types. Subsequently, they were purchased by museum and demonstrated glued to plywood on special stands. Numerous sketches for this series have been preserved. Powerful, with a rough pattern and bright flashes of color, miniatures have not lost any artistic or historical value to this day. A small pen drawing, possibly a book illustration, 'On the way to school' can probably be dated to 1927. The artist solves the theme of the children's procession in a genre — with all the details of clothing, as a kind of frieze, but this drawing is perceived more broadly and generically — as a path to knowledge.

Orders, of course, stimulated the talent of Zinaida Astapovich, but they were rare, one-time, and it was not in the nature of Zinaida to 'get' them¹¹. The ac-

¹⁰ Смірнова А. Д. Жыццё ў згодзе і любові. З перапіскі Аркадзя Астаповіча і Зінаіды Астаповіч-Бачаровай. 1915—1941 // Мастацтва. 1998. № 8. С. 16.

¹¹ 'In my opinion, you still made a mistake that you didn't go to publishing houses anymore. So you don't get anything out there from one or two times, and if an opportunity turns up, by chance, let's say, you get a job, and then it goes on and on. And I went several times, only I have to say, I didn't go much...' // Letter of A. Astapovich to Z. Bacharova dated October 24, 1934. From the I. Nersesova Family Archive, Moscow.

tive period of creativity is interrupted in February 1928 by her marriage (not without hesitation and on the advice of her brother, she accepted the offer of a veterinarian Ivan Bacharov) and the birth of her daughter Nina. She leaves Leningrad for a short time, moving to her husband's place of work in the city of Novorzhev, Pskov region. But already in 1930, the family returned to Leningrad, where Zinaida Astapovich, by Bocharov's husband, taught graphics for 11 years at the Leningrad Veterinary Institute, where her husband, a future doctor of sciences, who became director of the Institute in 1937, worked and studied in graduate school. The daughter was often ill — there was less and less time for creativity. And yet it was in the 1930s that Z. Bocharova begins to seriously engage in painting, especially in the summer months. In Merevo near Luga, where the Bocharovs' dacha was and the whole family gathered, brother Arkady came to study more than once. Unfortunately, this painting was partially lost during the evacuation to the village of Zaozerye of the Molotov (now Perm) region in 1941—1944.

In 1942—1944 Zinaida taught drawing in Molotov secondary school № 66. The surviving sketches of the 1940s are still traditionally realistic. Color and free broad painting will appear later, in the village of Rybnoye, Ryazan region, where Zinaida, after her divorce from her husband, moved after her daughter Nina's family in 1955. Here, in a small village, where Nina was invited to the research Institute of Beekeeping, her mother's gift blossoms, as well as a master of floral still life and a landscape painter; she often paints views from her window and the courtyard at home.

As a wonderful gardener, she sets up her magnificent flower beds at home — growing gerberas, asters, nasturtiums, dahlias. In the afternoon, after putting his little grandchildren to bed, inventing a new fairy tale for them every time, he takes his soul away in still lifes — joyful, excessively lush, and major — in spite of difficult family circumstances, the change of the prosperous and well-provided way of life in Leningrad that has become habitual.

And yet it was not this painting that became the true legacy, the creative face of Zinaida Astapovich-Bacharova. She found herself only in Vitebsk, where

she lived in her daughter's¹² family for the last 30 years of her life, since 1963. It was here, at the time of her life's autumn (she was already well over sixty), that her generous coloristic gift suddenly spilled out. This 'late Vitebsk Renaissance' produced hundreds of truly original works¹³.

The places of her constant walks — cozy small courtyards, squares, parks and embankments of old Vitebsk, the surroundings of the country area in Lettsy near Vitebsk — became the real motives of a huge series of magnificent gouache miniatures. Some of them are quite recognizable (the series 'Vitebsk courtyards', 1960—1970s), most of them are fictional. 'She saw even the modest Belarusian landscape as a part of the universe'¹⁴, — noted journalist Ilya Kurkov.

These amazing color harmonies were often a reflection of her mood ('I rejoice'), sometimes an impression of real motives ('In the Park'), rarely — full-scale sketches ('Dvina Embankment'). As if hiding under a bushel, the dormant color talent of the artist broke through at once, overnight, giving several hundred hedonistic works performed easily, artistically, inspiringly. Their color orchestration is so rich and exquisite, the techniques are so bold and diverse, and the performance is so masterly that some of these small works can be safely called her masterpieces. In terms of quantity and ingenuity, only no less numerous illustrations to fairy tales and Russian and foreign classics can compete with them, which she has been doing all her life 'for herself', reading books literally 'with a pencil'.

These numerous illustrations (dozens, maybe hundreds of them — strange, bizarre, often grotesque), written in gouache or watercolor on cardboard cake bottoms or painted with colored pencils, she did not appreciate too much, called

¹² Smirnova Nina Ivanovna (1928—1988), nee Bacharova, after defending her doctoral dissertation on beekeeping in 1963, was invited to the post of professor at the Vitebsk Veterinary Institute.

¹³ Усова Н. М. Зинаида Антоновна Астапович-Бочарова // Сообщения Государственного художественного музея БССР. Выпуск 1. Минск, 1994. С. 95—100.

¹⁴ Курков, И. Последняя в Беларуси ученица Рериха // Обозреватель. № 31 (518). 8 августа 2012. С. 14.

them 'faces,' but she could not help but splash out her passion for 'reviving' book characters.

Vitebsk is a city of artists, an art and graphic department worked here at the Pedagogical Institute in 1959, wonderful masters taught — graphic artist Grigory Klikushin, a graduate of VKHUTEIN Valentin Dzezhits, her younger contemporaries lived there — painters Pyotr Yavich, Alexander Solovyov... But it never occurred to her to go to the Union of Artists or the Vitebsk Regional Museum of Local Lore to show her works, to arrange an exhibition: delicacy and modesty, self-demanding, inner dignity, a high bar for evaluating a work of art prevented her.

The creative longevity of Zinaida Astapovich-Bacharova turned out to be almost equal to life. Her last works date from the second half of the 1980s: a series of pencil sketches with the philosophical title 'Passing by' — grotesque, even somewhat caricatured instant observations from the first-floor window of an old man whose living space has narrowed to the limits of the apartment¹⁵.

75 years out of 95 Zinaida Bacharova lived under the Soviet system, but did not, oddly enough, become a 'Soviet artist'. The miriskusnic inoculation and the strongest creative charge of experiments of the unsurpassed 1920s affected. She, both as a person and as an artist, had a wise acceptance of the flow of life as it is. She simply and sensibly looked at the collisions of fate — that's why, maybe, the pathos of socialist realism and the conjuncture did not touch her personality, although the changing style of time in her works is very noticeable. The motives of her work remained outside the generally accepted Soviet production — simple, chamber: flowers, children, fairy tales, nature, motherhood, ballet¹⁶ native faces. This unclouded creativity, of course, is the result of its tightness, its 'disconnection' from artistic processes and ideological demands of the state.

¹⁵ Усова Н. М. Зинаида Антоновна Астапович-Бочарова // Сообщения Государственного художественного музея БССР. Выпуск 1. Минск, 1994. С. 95—100.

¹⁶ BDAMLIM. F. 448. The personal fund of Z. Astapovich-Bacharova has 337 storage units. In addition to documents and letters, these are landscapes; sketches and sketches on the themes of 'Ballet', 'Motherhood', etc.; portraits and sketches of people; still lifes; book graphics; ornaments, etc.

She never perceived her obscurity and creative seclusion as a tragedy: she worked for herself, because ‘when I didn’t draw, it bothered me, it was impossible not to draw’¹⁷. The unknown was the price of creative freedom; she paid this price simply and naturally, like everything she did¹⁸.

But Zinaida Astapovich-Bacharova always lived with an inner feeling that sooner or later recognition would come, and calmly, without fuss, she waited for ‘her hour’. And he came. When asked by journalists at the opening day of her first exhibition what Zinaida would have chosen if she had been given a different life, she answered without hesitation: ‘creativity.’ Astapovich-Bacharova died on September 26, 1993 in Vitebsk at the age of 95¹⁹, becoming a phenomenon of Belarusian art.

The work of Zinaida Astapovich-Bacharova fits into the framework of most of the twentieth century. But her works can no longer be ignored in the XXI century — and not only in the cohort of Vitebsk artists of the twentieth century. It is not for nothing that she entered the permanent exhibition of the National Art Museum of the Republic of Belarus, was elected an exhibitor of the grand exhibition ‘Ten Centuries of Art in Belarus’²⁰ (2014) at the National Art Museum of the Republic of Belarus.

Nadzeya Usava

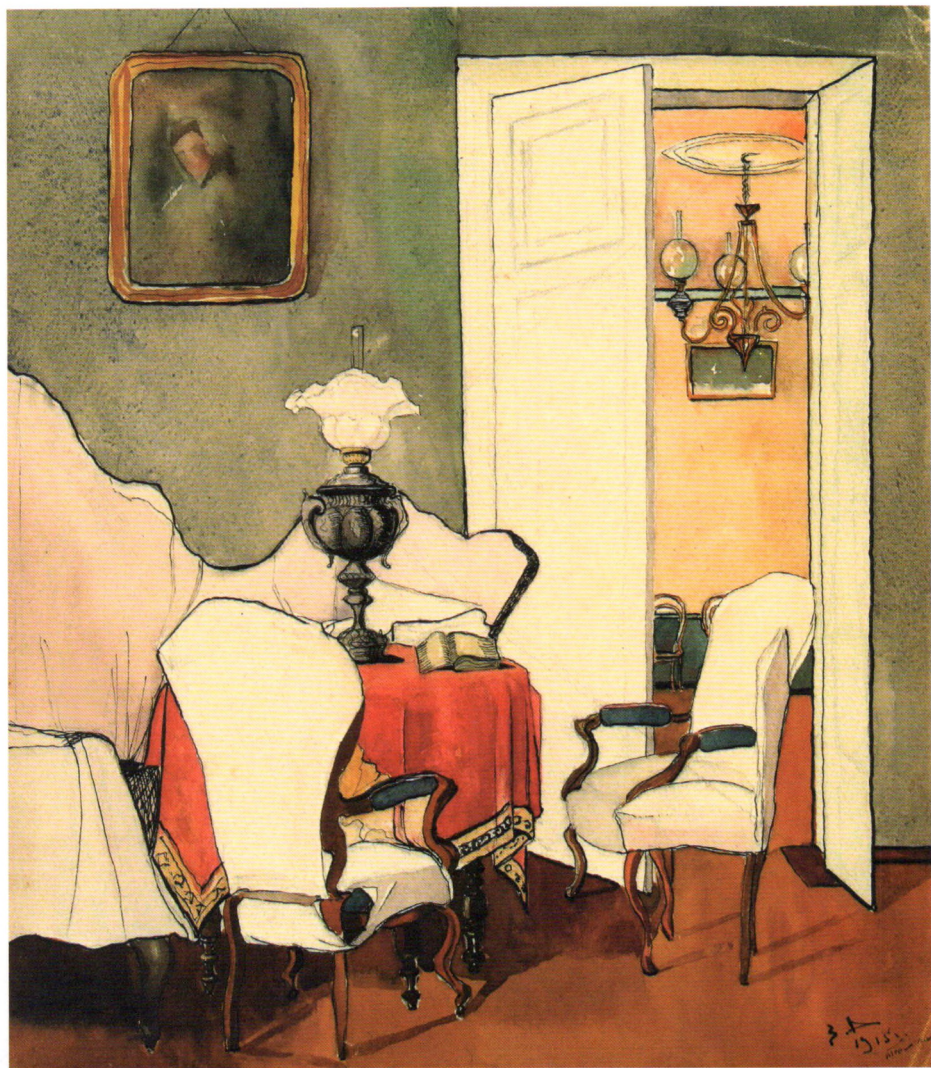
¹⁷ Завадская И. Ее Серебряный век // Беларусь сегодня [electronic resource]. Mode of access: URL: <https://www.sb.by/articles/eye-serebryanyy-vek.html>. Date of application: 07.04.2018.

¹⁸ Of course, freedom of creativity would be impossible without relative financial independence: Zinaida has never been a «breadwinner of the family»; this role has always been assumed by other members of her family — parents, then husband, later daughter and son-in-law.

¹⁹ She was buried at the Mazurino city cemetery next to her daughter.

²⁰ Дзесяць стагоддзяў мастацтва Беларусі = Десять веков искусства Беларуси = Ten Centuries of Art in Belarus: Каталог выстаўкі. 27.03—10.07.2014. Мінск, 2014. С. 224.

Интэр'ер з лямпай. 1915
Интерьер с лампой. 1915
Interior with lamp. 1915

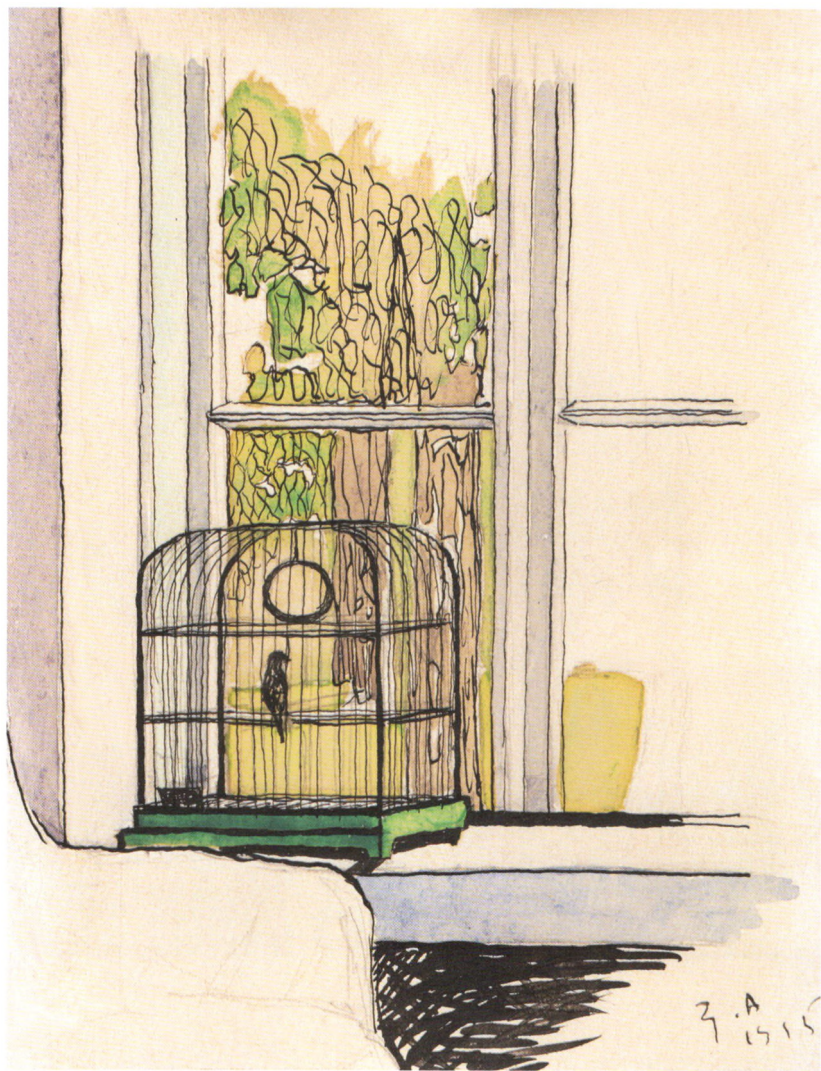






Сядзіба ў Наўгародскай губерні. 1915
 Усадьба в Новгородской губернии. 1915
 The estate in the Novgorod province. 1915

Сасна. 1916
 Сосна. 1916
 Pine. 1916





Масток. Навасёлкі. Пачатак 1920-х
 Мостик. Новосёлкі. Начало 1920-х
 Bridge. Navasiolki. Early 1920s

Птушачка. 1915
 Птичка. 1915
 Birdie. 1915



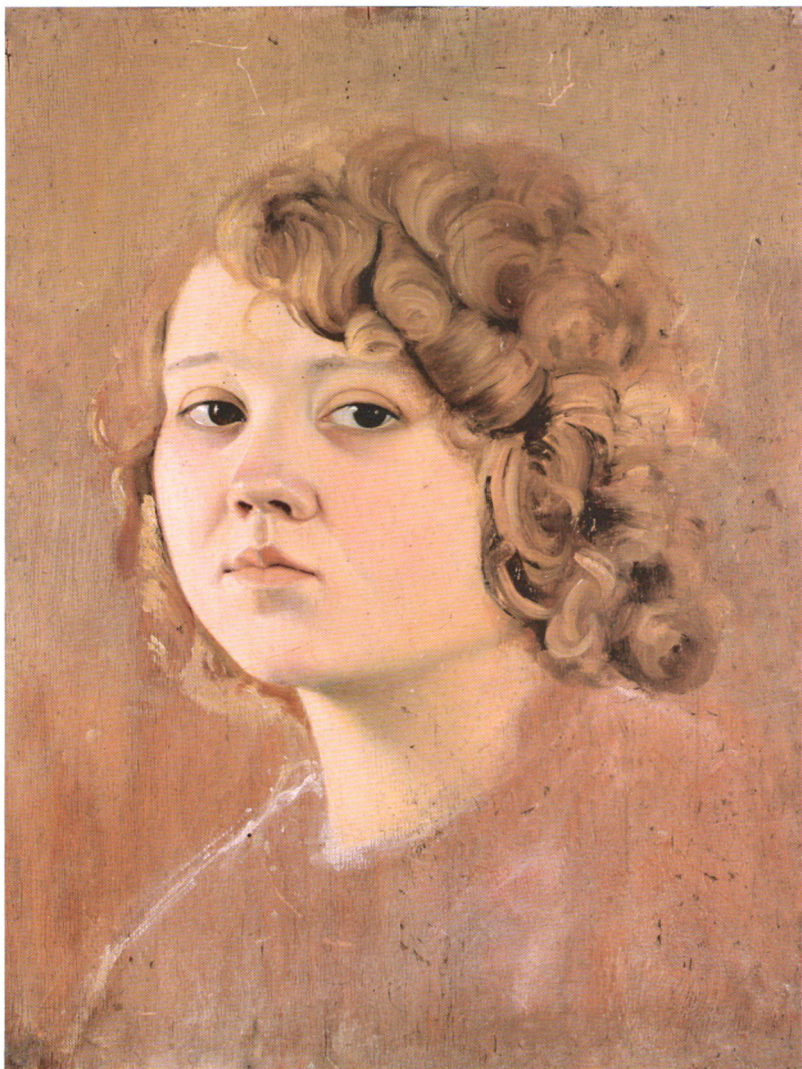
Балерина
Вольга
Спесиўцава
ў балете
«Эсмеральда».
1920-я
Балерина
Ольга
Спесивцева
в балете
«Эсмеральда».
1920-е
Ballerina
Olga Spesivtseva
in the ballet
'Esmeralda'.
1920s



Три яблыкі на сінім. 1930-я
Три яблока на синем. 1930-е
Three apples on blue. 1930s



Партрэт Н. Р. Якубовіч. Сярэдзіна 1920-х.
Портрет Н. Г. Якубович. Середина 1920-х
Portrait of N. Yakubovich. The middle of the 1920s



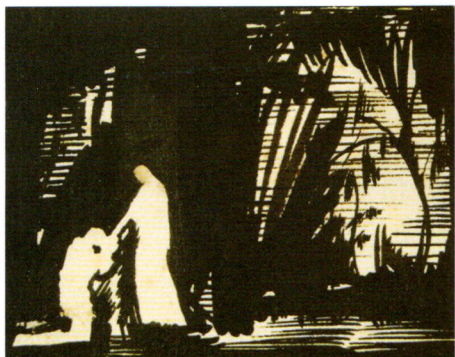
Аўтапартрэт.
1923

Автопортрет.
1923

Self-portrait.
1923



Закінута царква. Пачатак 1920-х
Заброшенная церковь. Начало 1920-х
An abandoned church. Early 1920s



Їн і яна. Гісторыя кахання. 1920-я
 Он и она. История любви. 1920-е
 He and she. A love story. 1920s





Збор ураджаю. Сялянкі. 1920-я
Сбор урожая. Крестьянки. 1920-е
Harvesting. Peasant women. 1920s

Катрыншчык. Ілюстрацыя да казкі. Другая палова 1920-х
Шарманщик. Иллюстрация к сказке. Вторая половина 1920-х
Organ grinder. Illustration of a fairy tale. The second half of the 1920s

ПА ДАРОЗЕ У ШКОЛКУ



Па дарозе ў школку. 1927

По дороге в школку. 1927

On the way to a small school. 1927



Плакат «Пакарайце паветра і час». 1926
Плакат «Завоевывайте воздух и время». 1926
Poster 'Conquer the air and time'. 1926





Селядзец. 1920-я
Селедка. 1920-е
Herring. 1920s



Жаночы
партрэт.
1926
Женский
портрет.
1926
Portrait
of a Woman.
1926



Портрет 1927
Portrait. 1927
Portrait. 1927



Портрет дачки Ніны. 1943
Портрет дочери Нины. 1943
Portrait of daughter Nina. 1943



Аўтапартрэт. Канец 1940-х — пачатак 1950-х
Автопортрет. Конец 1940-х — начало 1950-х
Self-portrait. Late 1940s — early 1950s



Вуліца ў Рыбным. Зіма. Канец 1950-х
 Улица в Рыбном. Зима. Конец 1950-х
 Street in Rybnaya. Winter. Late 1950s

Зімні падворак у сонечнае надвор'е. 1958
 Зимний дворик в солнечную погоду. 1958
 Winter courtyard in sunny weather. 1958





Ружовья петунії. 1950-я
Розовые петунии. 1950-е
Pink petunias. 1950s



Букет. 1963
Букет. 1963
Bouquet. 1963



Дзвіна. Змяркаецца. 1970
Двина. Смеркаецся. 1970
Dvina. It's getting dark. 1970



Віцебск. Суседні дворык. 1975
Витебск. Соседний дворик. 1975
Vitebsk. Neighboring yard. 1975



Рагуша. 1969

Рагуша. 1969

Town Hall. 1969

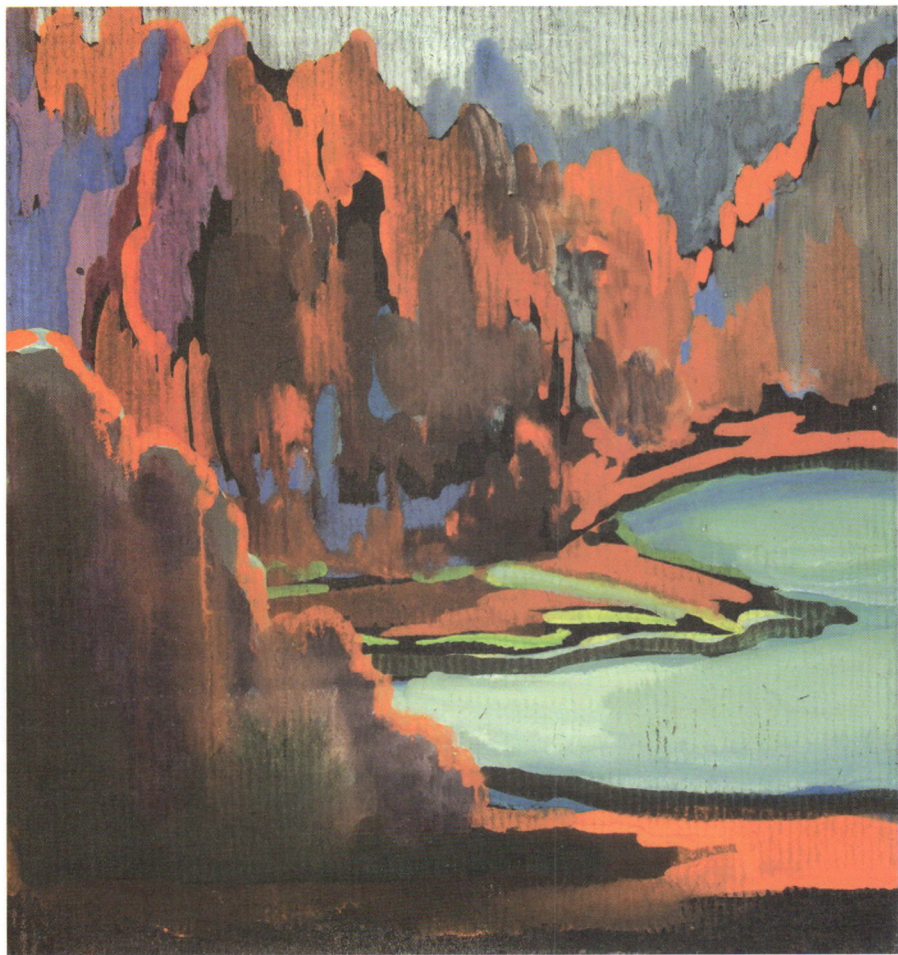


Віцебск, вуліца Леніна. Від з вакна кватэры. Канец 1960-х
Витебск, улица Ленина. Вид из окна квартиры. Конец 1960-х
Vitebsk, Lenin street. View from the apartment window. Late 1960s

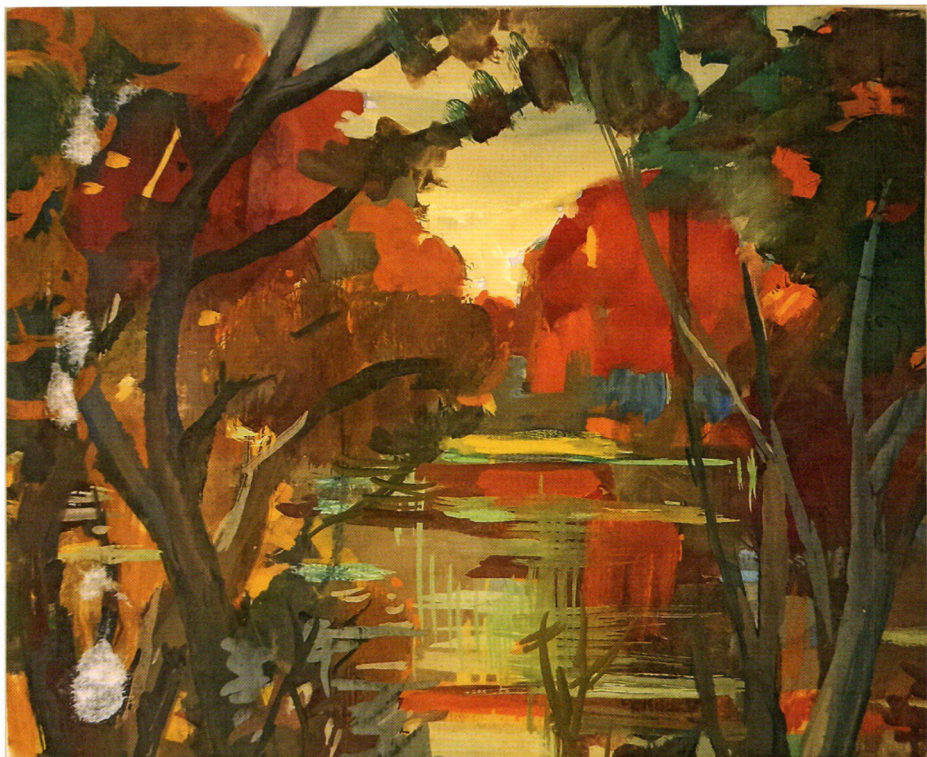




Пышний букет. Цинії і георгіни. 1950-я
Пышный букет. Циннии и георины. 1950-е
Lush bouquet. Zinnias and dahlias. 1950s



Бepar. 1976
Бeper. 1976
Coast. 1976

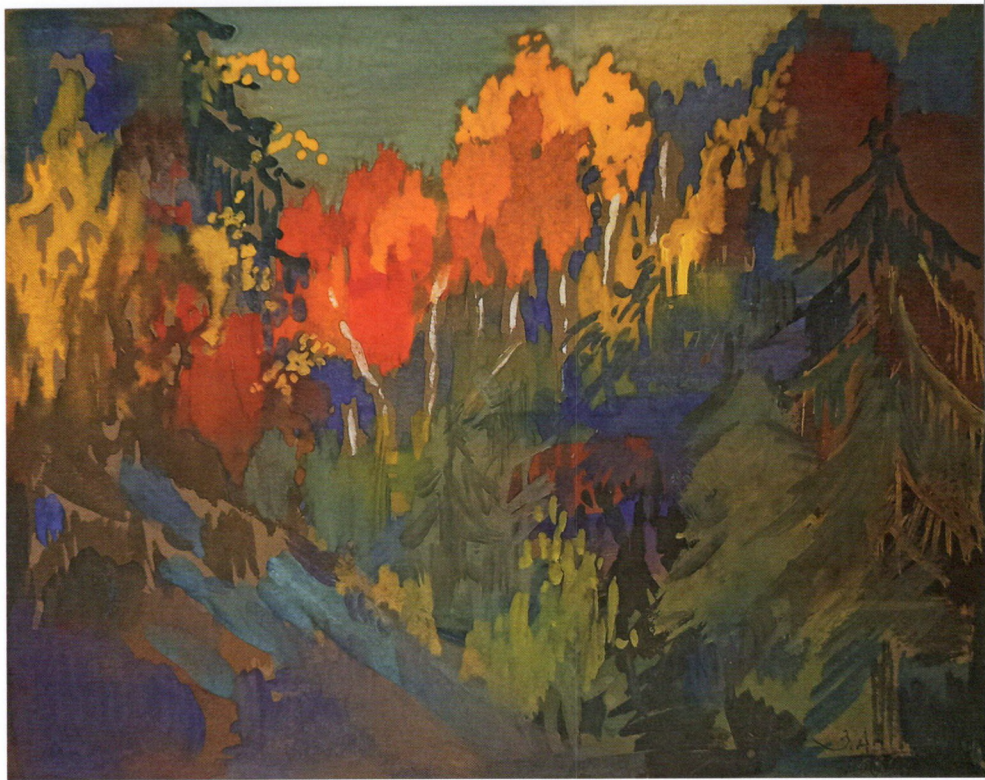


У вадаёма. Эцюд. 1970
У водоема. Этюд. 1970
By the pond. Etude. 1970

Апошні прамень. 1969
Последний луч. 1969
The last ray. 1969







Змярканне асенняга дня. 1971

Сумерки осеннего дня. 1971

Twilight of an autumn day. 1971



Змярканне. 1971
Сумерки. 1971
Twilight. 1971

Дзвіна. Задзвінне. 1970
Двина. Задвинье. 1970
Dvina. Zadvinye. 1970







Леначка. Партрэт унучкі. 1967
Леночка. Портрет внучки. 1967
Lenachka. Portrait of a granddaughter. 1967



Аўтапартрэт. 1974
Автопортрет. 1974
Self-portrait. 1974

Спіс ілюстрацый Список иллюстраций List of illustrations

- 33 Інтэр'ер з лямпай. 1915. *Папера, акварэль, туш*. Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
Интерьер с лампой. 1915. *Бумага, акварель, тушь*. Национальный художественный музей Республики Беларусь
Interior with lamp. 1915. *Watercolor and ink on paper*. The National Art Museum of the Republic of Belarus
- 34 Сядзіба ў Наўгародскай губерні. 1915. *Папера, акварэль, туш*. Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
Усадьба в Новгородской губернии. 1915. *Бумага, акварель, тушь*. Национальный художественный музей Республики Беларусь
The estate in the Novgorod province. 1915. *Watercolor and ink on paper*. The National Art Museum of the Republic of Belarus
- 35 Сасна. 1916. *Папера, акварэль, туш*. Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
Сосна. 1916. *Бумага, акварель, тушь*. Национальный художественный музей Республики Беларусь
Pine. 1916. *Watercolor and ink on paper*. The National Art Museum of the Republic of Belarus
- 36 Птушачка. 1915. *Папера, акварэль, туш, пяро*. Са збору А. Д. Смірновай
Птичка. 1915. *Бумага, акварель, тушь, перо*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Birdie. 1915. *Watercolor and ink on paper, pen*. From the collection of A. Smirnova
- 37 Мосток. Навасёлкі. Пачатак 1920-х. *Папера, акварэль*. Са збору А. Д. Смірновай
Мостик. Новоселки. Начало 1920-х. *Бумага, акварель*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Bridge. Navasiolki. Early 1920s. *Watercolor on paper*. From the collection of A. Smirnova

- 38 Балерына Вольга Спасіўцава ў балете «Эсмеральда». 1920-я. *Фанера, алей, лобзік*. Са збору А. Д. Смірновай
Балерина Ольга Спасивцева в балете «Эсмеральда». 1920-е. *Фанера, масло, лобзик*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Ballerina Olga Spesivtseva in the ballet 'Esmeralda'. 1920s. *Oil on plywood, jigsaw*. From the collection of A. Smirnova
- 39 Тры яблыкі на сінім. 1930-я. *Палатно, алей*. Са збору А. Д. Смірновай
Три яблока на синем. 1930-е. *Холст, масло*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Three apples on blue. 1930s. *Oil on canvas*. From the collection of A. Smirnova
- 40 Партрэт Н. Р. Якубовіч. Сярэдзіна 1920-х. *Фанера, алей*. Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
Портрет Н. Г. Якубович. Середина 1920-х. *Фанера, масло*. Национальный художественный музей Республики Беларусь
Portrait of N. Yakubovich. The middle of the 1920s. *Oil on plywood*. The National Art Museum of the Republic of Belarus
- 41 Аўтапартрэт. 1923. *Фанера, алей*. Са збору А. Д. Смірновай
Автопортрет. 1923. *Фанера, масло*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Self-portrait. 1923. *Oil on plywood*. From the collection of A. Smirnova
- 42 Закінутая царква. Пачатак 1920-х. *Папера, туш, пяро*. Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
Заброшенная церковь. Начало 1920-х. *Бумага, тушь, перо*. Национальный художественный музей Республики Беларусь
An abandoned church. Early 1920s. *Ink and pen on paper*. The National Art Museum of the Republic of Belarus
- 43 Ён і яна. Гісторыя кахання. 1920-я. *Папера, туш, пяро*. Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
Он и она. История любви. 1920-е. *Бумага, тушь, перо*. Национальный художественный музей Республики Беларусь
He and she. A love story. 1920s. *Ink and pen on paper*. The National Art Museum of the Republic of Belarus

- 44 Катрыншчык. Ілюстрацыя да казкі. Другая палова 1920-х. *Папера, акварэль, туш*. Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
Шарманщик. Иллюстрация к сказке. Вторая половина 1920-х. *Бумага, акварель, тушь*. Национальный художественный музей Республики Беларусь
Organ grinder. Illustration of a fairy tale. The second half of the 1920s. *Watercolor and ink on paper*. The National Art Museum of the Republic of Belarus
- 45 Збор ураджаю. Сялянкі. 1920-я. *Папера, акварэль*. Са збору А. Д. Смірновой
Сбор урожая. Крестьянки. 1920-е. *Бумага, акварель*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Harvesting. Peasant women. 1920s. *Watercolor on paper*. From the collection of A. Smirnova
- 46 Па дарозе ў школу. 1927. *Папера, туш, пяро*. Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
По дороге в школу. 1927. *Бумага, тушь, перо*. Национальный художественный музей Республики Беларусь
On the way to a small school. 1927. *Ink and pen on paper*. The National Art Museum of the Republic of Belarus
- 47 Плакат «Пакарайце паветра і час». 1926. *Кардон, гуаш*. Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
Плакат «Покоряйте воздух и время». 1926. *Картон, гуашь*. Национальный художественный музей Республики Беларусь
Poster 'Conquer the air and time'. 1926. *Gouache on cardboard*. The National Art Museum of the Republic of Belarus
- 48—49 Селядзец. 1920-я. *Палатно, алей*. Са збору А. Д. Смірновой
Селедка. 1920-е. *Холст, масло*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Herring. 1920s. *Oil on canvas*. From the collection of A. Smirnova
- 50 Жаночы партрэт. 1926. *Папера, італьянскі аловак*. Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
Женский портрет. 1926. *Бумага, итальянский карандаш*. Национальный художественный музей Республики Беларусь
Portrait of a Woman. 1926. *Italian pencil on paper*. The National Art Museum of the Republic of Belarus

- 51 Партрэт. 1927. *Папера, італьянскі аловак*. Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
Портрет. 1927. *Бумага, итальянский карандаш*. Национальный художественный музей Республики Беларусь
Portrait. 1927. *Italian pencil on paper*. The National Art Museum of the Republic of Belarus
- 52 Партрэт дачкі Ніны. 1943. *Папера, аловак*. Са збору А. Д. Смірновай
Портрет дочери Нины. 1943. *Бумага, карандаш*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Portrait of daughter Nina. 1943. *Pencil on paper*. From the collection of A. Smirnova
- 53 Аўтапартрэт. Канец 1940-х — пачатак 1950-х. *Палатно, алей*. Са збору А. Д. Смірновай
Автопортрет. Конец 1940-х — начало 1950-х. *Холст, масло*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Self-portrait. Late 1940s — early 1950s. *Oil on canvas*. From the collection of A. Smirnova
- 54 Вуліца ў Рыбным. Зіма. Канец 1950-х. *Кардон, алей*. Са збору А. Д. Смірновай
Улица в Рыбном. Зима. Конец 1950-х. *Картон, масло*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Street in Rybnaye. Winter. Late 1950s. *Oil on cardboard*. From the collection of A. Smirnova
- 55 Зімні падворак у сонечнае надвор'е. 1958. *Кардон, алей*. Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
Зимний дворик в солнечную погоду. 1958. *Картон, масло*. Национальный художественный музей Республики Беларусь
Winter courtyard in sunny weather. 1958. *Oil on cardboard*. The National Art Museum of the Republic of Belarus
- 56 Ружовыя петуніі. 1950-я. *Папера на кардоне, алей*. Са збору А. Д. Смірновай
Розовые петунии. 1950-е. *Бумага на картоне, масло*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Pink petunias. 1950s. *Oil on paper on cardboard*. From the collection of A. Smirnova

- 57 Букет. 1963. *Кардон, алей*. Са збору А. Д. Смірновой
Букет. 1963. *Картон, масло*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Bouquet. 1963. *Oil on cardboard*. From the collection of A. Smirnova
- 58 Дзвіна. Змяркаецца. 1970. *Кардон, гуаш*. Са збору А. Д. Смірновой
Двина. Смеркается. 1970. *Картон, гуашь*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Dvina. It's getting dark. 1970. *Gouache on cardboard*. From the collection of A. Smirnova
- 59 Віцебск. Суседні дворык. 1975. *Кардон, гуаш*. Са збору А. Д. Смірновой
Витебск. Соседний дворик. 1975. *Картон, гуашь*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Vitebsk. Neighboring yard. 1975. *Gouache on cardboard*. From the collection of A. Smirnova
- 60 Ратуша. 1969. *Кардон, аловак*. Са збору А. Д. Смірновой
Ратуша. 1969. *Картон, карандаш*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Town Hall. 1969. *Pencil on cardboard*. From the collection of A. Smirnova
- 61 Віцебск, вуліца Леніна. Від з вакна кватэры. Канец 1960-х. *Папера, акварэль*.
Са збору А. Д. Смірновой
Витебск, улица Ленина. Вид из окна квартиры. Конец 1960-х. *Бумага, акварель*.
Из собрания Е. Д. Смирновой
Vitebsk, Lenin street. View from the apartment window. Late 1960s. *Watercolor on paper*. From the collection of A. Smirnova
- 62—63 Пышны букет. Цынні і геаргіны. 1950-я. *Кардон, алей*. Са збору А. Д. Смірновой
Пышный букет. Циннии и георгины. 1950-е. *Картон, масло*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Lush bouquet. Zinnias and dahlias. 1950s. *Oil on cardboard*. From the collection of A. Smirnova
- 64 Бераг. 1976. *Кардон, гуаш*. Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
Берег. 1976. *Картон, гуашь*. Национальный художественный музей Республики Беларусь
Coast. 1976. *Gouache on cardboard*. The National Art Museum of the Republic of Belarus

- 65 У вадаёма. Эцюд. 1970. *Кардон, гуашь*. Віцебскі абласны краязнаўчы музей
У водоема. Этюд. 1970. *Картон, гуашь*. Витебский областной краеведческий музей
By the pond. Etude. 1970. *Gouache on cardboard*. Vitebsk regional museum of local lore
- 66—67 Апошні прамень. 1969. *Кардон, гуашь*. Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
Последний луч. 1969. *Картон, гуашь*. Национальный художественный музей Республики Беларусь
The last ray. 1969. *Gouache on cardboard*. The National Art Museum of the Republic of Belarus
- 68 Змярканне асенняга дня. 1971. *Кардон, гуашь*. Віцебскі абласны краязнаўчы музей
Сумерки осеннего дня. 1971. *Картон, гуашь*. Витебский областной краеведческий музей
Twilight of an autumn day. 1971. *Gouache on cardboard*. Vitebsk regional museum of local lore
- 69 Змярканне. 1971. *Кардон, гуашь*. Са збору А. Д. Смірновай
Сумерки. 1971. *Картон, гуашь*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Twilight. 1971. *Gouache on cardboard*. From the collection of A. Smirnova
- 70—71 Дзвіна. Задзвінне. 1970. *Палатно на кардоне, алей*. Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
Двина. Задвинье. 1970. *Холст на картоне, масло*. Национальный художественный музей Республики Беларусь
Dvina. Zadvinye. 1970. *Oil on canvas on cardboard*. The National Art Museum of the Republic of Belarus
- 72 Леначка. Партрэт унучкі. 1967. *Папера на кардоне, аловак*. Са збору А. Д. Смірновай
Леночка. Портрет внучки. 1967. *Бумага на картоне, карандаш*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Lenachka. Portrait of a granddaughter. 1967. *Pencil on paper on cardboard*. From the collection of A. Smirnova
- 73 Аўтапартрэт. 1974. *Папера, аловак*. Са збору А. Д. Смирновай
Автопортрет. 1974. *Бумага, карандаш*. Из собрания Е. Д. Смирновой
Self-portrait. 1974. *Pencil on paper*. From the collection of A. Smirnova

Навукова-папулярнае выданне

Славутыя мастакі з Беларусі

ЗІНАІДА АСТАПОВІЧ-БАЧАРОВА
ЗИНАИДА АСТАПОВИЧ-БОЧАРОВА
ZINAIDA ASTAROVICH-BACHAROVA

Складальнік **Усава** Надзея Міхайлаўна

На беларускай, рускай і англійскай мовах

Пераклад на англійскую мову А. У. Ганазы

12+

Падпісана да друку 09.10.2023. Фармат 60×70^{1/16}.

Папера мелававая. Друк афсетны.

Ум. друк. арк. 3,9. Ул.-выд. арк. 3,91. Тыраж 700 экз. Заказ 1363.

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Выдавецтва «Беларусь».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 1/4 ад 09.07.2013.

Пр. Пераможцаў, 11, 220004, Мінск, Рэспубліка Беларусь.

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства

«Выдавецтва «Беларускі Дом друку».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвальніка друкаваных выданняў № 2/102 ад 01.04.2014.

Пр. Незалежнасці, 79/1, 220013, Мінск, Рэспубліка Беларусь.

ISBN 978-985-01-1691-8



9 789850 116918



НАЦЫЯНАЛЬНЫ МАСТАЦКІ МУЗЕЙ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Славутыя мастакі з Беларусі
Знаменитые художники из Беларуси
Famous artists from Belarus

І. ХРУЦКІ	Р. КУДРЭВІЧ
В. ВАНЬКОВІЧ	Н. ОРДА
В. БЯЛЫНІЦКІ-БІРУЛЯ	А. МАЛІШЭЎСКІ
Я. ДРАЗДОВІЧ	І. АХРЭМЧЫК
С. ЖУКОЎСКІ	У. КОЖУХ
В. ЦВІРКА	Г. ВАШЧАНКА
А. АСТАПОВІЧ	Л. ЛЕЙТМАН
М. ФІЛІПОВІЧ	Н. ХАДАСЕВІЧ-ЛЕЖЭ
П. МАСЛЕНІКАЎ	І. РЭЙ
М. САВІЦКІ	П. СЕРГІЕВІЧ
Я. КРУГЕР	Л. ХІДЭКЕЛЬ
А. КАШКУРЭВІЧ	К. ХАРАШЭВІЧ
Л. АЛЬПЯРОВІЧ	У. СУЛКОЎСКІ
А. ГАРАЎСКІ	М. ЧЭПІК
І. БАСАЎ	А. ПАСЛЯДОВІЧ
У. СТЭЛЬМАШОНАК	М. СТАНЮТА
М. МІХАЛАП	У. БАСАЛЫГА
Ф. РУШЧЫЦ	В. ШКАРУБА
В. ЖОЛТАК	Л. ШЧАМЯЛЁЎ
Я. МАЙСЕЕНКА	В. ГРАМЫКА
Н. ВОРАНАЎ	М. ДАНЦЫГ
А. БАРХАТКОЎ	З. АСТАПОВІЧ-БАЧАРОВА



Выдавецтва
«Беларусь»